

איסור צליית מקולס וצלי בליל פסח

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

הגמ' בפסחים בדף נג. מביאה דין, לגבי מקום שנהגו לאכול צלי בליל פסחים: 'מקום שנהגו לאכול צלי בליל פסחים - אוכלין, מקום שנהגו שלא לאכול - אין אוכלין'.

הגמ' שם בדף עד. פירטה את דיני איסור זה של אכילת צלי בליל הפסח: 'תנו רבנן, איזהו גדי מקולס דאסור לאכול בלילי פסח בזמן הזה - כל שצלאו כולו כאחד. נחתך ממנו אבר, נשלק ממנו אבר - אין זה גדי מקולס'.

[הפסח נצלה כאחד, ולרב יוסי הגלילי יש לחבר את חלקי הפסח בעת הצלייה, כפי באר רש"י בד"ה 'ונותן' שלמד מהנאמר 'ראשו על כרעיו ועל קרבו' שיהא כולו כאחד, כפשט דברי הברייתא דלעיל: 'כל שצלאו כולו כאחד'. התוס' בד"ה 'נחתך' כתבו בשם הריב"א שאומנם מצוה לצלותו כאחד, אך אינו מעכב. והוכיחו שיטתם מדברי הגמ' בדף פח: שאם לפנייהם כבש ספק שהוא פסח ספק שהוא שלמים, מקריבים אותו, ואת החזה והשוק שאסור להאכל לזרים צולים בנפרד ונותנים לכהן כדין שלמים. נמצא שניתן לצלות הפסח שאינו כאחד (החסדי דוד פ"ה ה"י והפרמ"ג במשבצ"ז סי' תעו סק"א סברו שלא מפרידים את השוק והירך, וצולים כאחד את כולו, אך נותן לכהן את חלקיו ואת החלק הסמוך לו, שכן הנוגע מקבל את דיני היחודים של הנוגע בו).

כתוצאה מכך, נחלקו גם בביאור הגמ' בדף עה: 'חתכו ונתנו על גבי גחלים', שלתוס' יתפרש כפשוטו, ולרש"י יש לבאר שחתך אבל לא הבדיל ולא הפריד מגוף הפסח.

בתוספתא פ"ה ה"י נאמר: 'הפסח צולין אותו שלם ואין צולין אותו חתיכות. רצה מנתחו ומטילו אבר אבר על גבי הגחלים', הרי נאמרו דינים הפוכים. וכן הוא במכילתא דרשב"י יב, ה: 'ראשו על כרעיו ועל קרבו, מצוה לצלותו כאחד. מנין שאם רצה מנתחו ומטילו אבר אבר... תלמוד לומר צלי אש מכל מקום'. ונאמרו מספר יישובים לכך; החסדי דוד דלעיל באר גם בברייתות אלו כביאור רש"י שאומנם חותך אך לא מבדיל ומפריד. אך החזון יחזקאל באר שנאמר דין דיעבד, שאם חתך – אינו מעכב ולא פוסל.

כן עולה מדברי הרמב"ם בהל' קרבן פסח פ"י ה"א: 'שאינ מנקין אותו כשאר בשר ואין מחתכין אותו אלא צולין אותו שלם, ואם חתכו חתיכות חתיכות – כשר, והוא שלא יחסר אבר. והראב"ד חלק ע"כ בשל הצורך בניקור גיד הנשה ושלא יתן טעם בפסח: 'חיי ראשי אין איסור גדול מזה שיצלה הפסח עם גיד הנשה ועם שמנו... ואם אזכה ואוכל פסח ויביא לפני כזה, הייתי חובטו בקרקע לפניו'. הפרמ"ג דלעיל והחת"ס בד"ה נחתך הבינו ברמב"ם שחיתוך אברים מעכבת ופוסלת. והחסדי דוד הבין שכוונת הרמב"ם שחתך ולא הבדיל והפריד.

אומנם הגמ' והרמב"ם שם פ"ד ה"ב כתבו שאם נטמא מקצת הקרבן וחלק מהאברכים לפני זריקת הדם, אז חותך האברים שנפסלו ושורפם, ואת היתר צולה כדינו: 'נטמאו מקצת האיברים, שורף את הטמאים ואוכל את הטהורים. נטמאו האימורים והבשר קיים, זורק את הדם והבשר נאכל לערב'. הרי במקום הצורך ניתן לחתוך את הכבש ולצלול את הטהור בנפרד].

נמצא, שבלייל פסח אין לאכול צלי, במקום שנהגו להמנע מכך. ואיסור דרבנן לאכול מקולס. נחלקו הראשונים באם ישנה זיקה בין האיסורים;

הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ח הל"א כתב: 'מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין גזירה שמא יאמרו בשר הפסח הוא. ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בליל זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחותך או שחסר ממנו אבר או שלק בו אבר והוא מחובר, הרי זה מותר במקום שנהגו'.

לדבריו, יש איסור אכילת צלי במקום שנהגו, שמא יאמרו שאוכל בשר פסח. ואיסור גורף מדרבנן לאכול מקולס בכל מקום מפני שנראה שאוכל קדשים בחוץ.

אך רש"י בפסחים בדף ע"ד. באר שהאיסור לאכול מקולס נאמר: 'איזה גדי מקולס - דתנן בפרק מקום שנהגו (ג, א) שאסור לאכול צלי בלילי פסחים בזמן הזה, במקום שלא נהגו'.

כלומר, רש"י קשר בין הסוגיות, וסבר שהאיסור לאכול מקולס מיידי במקום שנהגו לאכול צלי. כלומר, שרק במקום שנהגו להמנע מלאכול צלי אסור אכילתו מקולס.

נמצא שנחלקו הראשונים בתרתי;

א. לרמב"ם איסור אכילת צלי שאינו מקולס הינו איסור התלוי במנהגא, ולרש"י הינו מותר, כל שאינו מקולס. כלומר ממנהגא נאסר רק אם אוכלו מקולס.

ב. איסור אכילת מקולס לרש"י הינו רק מנהג, ואילו לרמב"ם הינו איסור דרבנן בפני עצמו. יסוד מחלוקתם טעון ביאור.

המשנה בביצה בדף כ"ב: מביאה מחלוקת תנאים אם הותר לעשות גדי מקולס: 'ועושין גדי מקולס בלילי פסחים. וחכמים אוסרין'.

רש"י ב"ה 'מקולס' כתב: 'כרעיו ובני מעיו תלויין חוצה לו בצדו כשצולהו, והיו עושין זכר למקדש, שכתוב בו על כרעיו ועל קרבו, ומקולס לשון גבור מזויין שכלי זיינו תלויין לו בצדו, כדמתרגמינן וכו' נחשת - וקולסא דנחשא (שמואל א' ז)'.¹

הרי שלפירושו נחלקו אם מותר רק לצלות בשר באופן מקולס בלילה זה, אף שאינו אוכלו כך.

כן מבואר בדברי הטור בס' תוס', כפי שפסק כן הרמ"א שם סעי' א': 'וגדי מקולס (פי' שלם על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו), אעפ"י שלא פירש ואמר זה לפסח, אסור לעשותו (טור)'.²

הט"ז שם כבר עמד ע"כ, וחיידד שישנו איסור עשיית צלי מקולס בלילה זה אף אם לא יאכלנו, בנוסף לאיסור אכילה של מקולס. וכ"כ המשנ"ב שם סק"ה: 'מבואר האיסור על אכילתו ואפילו צלאו כמה ימים מקודם וכאן ביאר שגם עשייתו בזמן פסח אסור כיון שעשאו כעין צליית הפסח ממש'.

ותגדל הקושיא, מדוע איסור זה לא תלוי במנהגא לרש"י, ואילו אכילת מקולס הותר לדין המנהג?

ויש לציין, שהרמב"ם לא הזכיר איסור נוסף של צליית מקולס, כאיסור בפני עצמו. והדברים אומרים דרשינו.

ליישב הדברים יש לעיין בגדר צליית הפסח ואופן אכילתו

ישנה מחלוקת ראשונים באופן אכילת הפסח בעת המקדש היה קיים.

המשנה בערבי פסחים והתוספתא כתבו שהיו מביאים את 'גופו של פסח' לשולחן הסדר.

כן ציין הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פרק ח ופרט את סדר האכילה בלילה זה, בנוסח זה:

בהלכה א כתב: 'סדור עשיית מצוות אלו בליל חמשה עשר כך הוא: בתחלה מוזגין כוס לכל אחד ואחד ומברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קדוש היום וזמן ושותה, ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו, ומביאין שלחן ערוך ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרוסת וגופו של כבש הפסח ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר, ובזמן הזה מביאין על השלחן שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה'.

בהלכה ז כתב: 'ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח, ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח'.

בשר החגיגה מוגדר כ'בשר', ואת הפסח הגדיר 'גופו של פסח'.

ואפשר שבכוונת הרמב"ם שהפסח נאכל שלם, מקולס כאחד, לא שוברים ממנו עצם, וכל אחד בהחבורה יושבי הבית (אסור להוציא ממנו חוצה), אוכל מהצלי על השובע.

ברם מדברי רש"י נראה דלא הביין כן.

הגמ' בברכות בדף יט. הביאה מעשה דתודוס שהנהיג להאכיל גדיים מקולסין בליל פסחים זכר לפסח: 'תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים; שלח ליה שמעון בן שטח: אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נדוי, שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ'.

רש"י באר שם בד"ה 'בלילי פסחים' בלשונו הזהב: 'זכר לפסח שצולוהו שלם, שנאמר בו על כרעיו ועל קרבו (שמות י"ב), כלומר עם כרעיו ועם קרבו'. לא כתב זכר לאכילתו מקולס, אלא זכר לצלייתו. ולכאורה מתאים היה להתרות בו שמאכיל מקולס דומיא דאכילת הפסח מקולס, ומדוע התרו בו על צלייתו מקולס? הוי אומר שלרש"י אכן לא היה נאכל מקולס בעת שהיה מקדש והיה קרב הפסח, רק נצלה מקולס.

אמור מעתה, דלרמב"ם שפיר אמרו שחשש חכמים היה מצליית מקולס ואכילת צלי בליל פסחים, שנראה שאוכל קדשם בחוץ, שכן הפסח נאכל באופן זה – מקולס. וע"כ אסר זאת הרמב"ם מדינא ולא ממנהגא.

ברם לרש"י רק צלייתו היתה באופן מקולס, וע"כ נקט שיש איסור צלייה בפני עצמו. והוא איסור עצמי שלא תלי במנהגא. ואיסור נוסף שתלי במנהגא שלא לאוכלו צלי ומקולס, שמא יסברו שצולוהו כך, ונראה כצולה קדשים בחוץ ואוכל מהם.

אופן צליית הזרוע שבקערת ליל הסדר

הגמ' בפסחים פרטה את סוג העץ שעיימו צולים את הפסח, וכתבה שיש לצלותו מעץ הרימון, כיון ששאר העצים מוציאים מים בעת הצלייה, כך שהבשר יתבשל בהם ולא יצלה. ועל שיפוד מתכת אין לצלות שכן יצלה מחומה ולא מחום האש.

הב"י בס' תעג הביא מדברי הכל בו בס"י נ שעל קערת הסדר יש להניח שני תבשילים, צלי לזכר הפסח ומבושל לזכר החגיגה. ולגבי הצלי כתב, שהמנהג הוא לעשות צלי מזרוע בהמה זכר לזרוע נטויה, ואין צולין אותו בשפוד עץ ולא מתכת – דומיא דפסח. אך לא הוצרך לחפש שפוד של רימון בשל הטורח, רק לצלותו ע"ג גחלים.

המחצית שקל שם סק"ח הבין שיש לכתחילה לצלותו בשפוד של רימון כדין הפסח, אך אף על גחלים הנו כשר. וכ"כ הפרמ"ג שם משבצ"ז סק"ד.

ובשערים מצויינים בהלכה דן לגבי יכולת לצלות ע"י להבה של גז, בעוד הדין לצלות הפסח על אש מעצים.

נמצא, שיש להשוות ולצלות את זכר הפסח כדיני הפסח עצמו.

והקשה ע"כ המרכבת המשנה אלפנודרי, בהל' חמץ ומצה פ"ח ה"א בשם מורו מהר"י כהן שהרי התוס' בפסחים בדין קיד: בד"ה 'אחד זכר לפסח' הביאו בשם ר"י שיש לשנות מקרבן הפסח, שלא יראה כמקריב קדשים בחוץ, וכיצד ביקש הכל בו להכין את הצלי דומיא דהנעשה בקרבן הפסח.

השל"ה בפסחים נר מצוה אות לג גם העיר כן, וסבר שאין מנהג הכל בו מנהג ותיקין, וכי יש להשתדל ולעשות בשונה מהקדשים. והביא שכן מבואר בטור שם בשם רבנו פרץ שיכין בקערה זרוע וביצה מבושלים בדוקא ולא צלי, שלא ידמה לקרבן הפסח.

הט"ז שם סק"ד הביא מהמהרש"ל בס"י פה שראוי לאכול מהתבשילים שבקערה, ולכן יבשל אותם ולא יצלה אותם. מבואר בדבריו, שרק היכא שאוכלים מהתבשילים ישנה קפידא שלא יכינום דומיא דקרבן הפסח, ואין קפידא בעצם הצלייה שנוהג כפי הנעשה במקדש. וכן רק היכא שמקפידים שלא לאכול צלי בלילה זה, דין זה אמור.

ברם המהר"י וי"ל בס"י קצג כתב שאף במקום שהתירו לאכול בלילה זה צלי, יש להקפיד ולא להניח בקערה צלי, משום שמובא לשלחן עם המצה והמרור, נראה כבשר קרבן הפסח ואתי לכלל דימוי לקדשים בחוץ. וכ"כ הפרי חדש ושו"ע הרב סעי' כא והפרמ"ג משבצ"ז סק"ד. נמצא שנחלקו, אם הדימוי לקדשים הינו בעצם הכנתו והנחתו בקערה, או שמא רק אם אוכל צלי אתי לכלל דימוי ומכשול.